

האפר בידו ונותן לתוך המים, ולא שיפול מעצמו.

ב-ז ומשמע, **הא הפילו הוא** בידים מהשפופרת לשוקת — **כשר**, אף שלא אחזו בידו, אלא ניער את השפופרת לתוך השוקת. ואם לקיחה על ידי דבר אחר לאו שמה לקיחה **אמאי כשר?** הרי "ולקחו ונתן" אמר רחמנא, והיינו שתהיה הנתינה על ידי לקיחה!

אלא לאו שמע מינה: לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה.

ואמר רבה: **לא לדין** [לא ידחוק] **איניש** את הלולב בהושענא, לאחר שכבר נתן באגד את ההדסים והערבות, **דדלמא** על ידי שתוחב את הלולב בכח בתוך האגד, **נתרי טרפי** [ישרו עלים מההדס והערבה], וישארו בתוך האגד, והוי **הציצה** בין הלולב לשאר המינים, ונמצא שאינם אגודים יחד להיות לקיחה אחת.

ורבא אמר: אין לחוש לכך, משום **דמין**

במינו אינו הוציא.

ואמר רבה: אם היה הלולב ארוך מידי בתוך ההושענא וכולט הרבה למטה משאר מינים, **לא ליהו** [יחתוך] **איניש** את הלולב בעודו אגוד בהושענא, משום דעל ידי זה **משתייירי הוצא** של לולב תלושים מן השדרה בתוך האגד, לפי שעלי הלולב ארוכים ומחוכרים מתחת השדרה, ונמשכים ועולים כנגד גובהו של הלולב, וכשקוצצן מתחת, נמצאו חתוכים מן השדרה ונשארים באגודה, והוי **הציצה**.

אלא יוציא את הלולב מתוך האגד, יקצצנו מלמטה, ויחזור ויאגדנו. (142)

ורבא אמר: אין צריך להקפיד בזה, **דמין במינו אינו הוציא.**

ואמר רבה: **הדס של מצוה אסור להריח בו**. דילפינן הדס מסוכה — כשם שסוכה נאסרת בהנאה אחר שהוקצתה למצוה, כמבואר לעיל דף ט א, (143) הוא הדין נמי הדס. (144)

השניה איירי שעלי הלולב יהיו חוצצים בין הלולב להדס או לערבה דהוי מין במינו, וקא משמע לן שנחלקו בין בזה ובין בזה.

143. כן פירש רש"י, שאיסור הנאה בהדס נלמד מסוכה. והקשה הכפות **תמרים**, היאך ילפינן מסוכה ללולב, הרי יש לפרוך: מה לסוכה שכן נוהגת בלילות כבימים תאמר בלולב שאינו נוהג אלא בימים?!

ותירץ, שאכן סיבת האיסור להריח את ההדס שבלולב היא מחמת מוקצה דרבנן — שהוקצה למצותו, והילפותא אינה אלא אסמכתא בעלמא.

144. הריטב"א מביא בשם יש אומרים, כי לא רק הדס של לולב אסור להריח אלא הוא הדין

שתהא הלקיחה תמה. ואם כן מה הראיה מאזוב, הרי שם כתיב "ולקח", שאינו במשמעו שתהא הלקיחה תמה — מושלמת?

ותירץ, דדין הלקיחה אינו נלמד מדין לקיחה תמה כפסול חסר וכדומה, אלא עצם משמעות הלקיחה היא שתעשה על ידו ולא באמצעות דבר אחר, ועל זה מביא ראיה מאזוב שנאמר בו לשון לקיחה ואפילו הכי מהני על ידי דבר אחר.

142. **בכפות תמרים** הקשה, מדוע הוצרכו לפרש מחלוקתם בשני המקרים, מה חידוש יש בכל אחד מהם שאין בחבירו?

ופירש, דבמחלוקת הראשונה החשש הוא שמא ישור עלה מההדס ויחצוץ בין הלולב לערבה, דהוי מין בשאינו מינו, ואילו במחלוקת

אבל אתרוג של מצוה — מותר להריח בו.

מאי טעמא?

הדס דלריחא קאי [שעומד הוא לריח], כי אקצייה למצותו, מריחא אקצייה, שהוא דרך הנאתו, ומשום כך אסור להריחו. אבל אתרוג דלאכילה קאי, כי אקצייה, מאכילה אקצייה, שכך היא דרך הנאתו. אבל להריח בו מותר. (145)

ואמר רבה: הדס כשהוא במחובר, מותר להריח בו בשבת של כל ימות השנה. אבל אתרוג במחובר, אסור להריח בו.

מאי טעמא?

הדס דלהריח קאי, שכך היא דרך הנאתו, אף אי שרית ליה — לא אתי למגזייה [אין לחוש שיבוא לקוצצו], שהרי כדי להריח בו אין צריך לקוצצו. מה שאין כן אתרוג דעקרו לאכילה קאי, אי שרית ליה להריח בו, יש לחוש שמא ישכח ששבת היום ואתי

למגזייה יבוא לקוצצו מן העץ כדי לאוכלו. ואף אם יאכלו במחובר אסור, דאין לך תולש גדול מזה! (146)

ואמר רבה: לולב אוחזו ביד ימין, ואתרוג — אוחזו בשמאל. (147)

מאי טעמא?

משום דהני [לולב הדס וערבה] תלתא מצות הוו, (148) ואילו האי אתרוג, הדא מצוה הוא.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זריקא: מאי טעם לא מברכינן אלא על נטילת לולב ולא על שאר מינים?

אמר לו: הואיל והלולב גבוה מכולן, חשוב הוא ונקרא האגד על שמו.

סברה הגמרא, שהטעם שהלולב גבוה מכולם הוא משום שיש לאוגדו גבוה טפח מן ההדסים והערבות. ולפיכך הקשו: ולגבהיה

146. כך כתב רש"י, אולם יש שפקפקו בזה ונקטו שתלישה בפה אינה חשובה, וראה בזה בילקוט מפרשים.

147. ואם החליף ונטל את הלולב בשמאל והאתרוג בימין, הביא המאירי כי יש פוסלים, ומכל מקום העיקר להלכה שאין זה מעכב בדיעבד. ובדין נטילתם ביד אחת ודין איטר יד, ראה ילקוט מפרשים לעיל לד ב.

148. אין כוונת הגמרא לומר שכל אחד מהמינים מצוה נפרדת היא, אלא שבאגד הלולב יש שלושה חלקים מן המצוה והאתרוג אינו אלא חלק אחד, הריטב"א.

הדסים שהיו נוהגים ליתן בסוכה לנוי מצוה. מיהו בשם רבו הרא"ה כתב, שלא אמרו הלכה זו אלא בהדס של מצוה, כיון שצריך לו עצמו מקפיד עליו ביותר ומקצהו מהנאה לגמרי. אבל הדס המשמש לנוי כיון שאינו אלא כעץ בעלמא אינו מקפיד שלא להשתמש בו אלא רק נזהר שלא לכלותו, לפיכך מותר להריח בו. אמנם הר"ן מצדד יותר כדעה ראשונה, שגם הדס העשוי לנוי סוכה אסור להריח.

145. וכתב השפת אמת: אין לדקדק מכאן דכל דבר שהוקצה למצותו אינו נאסר אלא לעיקר תשמישו ולא לשאר דברים, אלא דוקא לענין ריח דהנאה שאין בה ממש היא התירו כל שאינה עיקר תשמישו.

לאתרוג, כך שיהיה הוא הגבוה מכולם, ולברך עליו?

אמר ליה: כך היתה כוונתי לומר: הואיל ובמינו גבוה מכולן. שעץ הדקל גבוה הוא משאר האילנות של ארבעת המינים.

מתניתין:

והיכן בהלל היו מנענעין את הלולב? ובגמרא יבואר מנין למדו כלל שיש דין

לנענע את הלולב, שהקשו היכן עושין כן]. בהודו לה' שבתחילה של הפרק (קודם יאמר נא ישראל וכו'), ובהודו לה' שבסוף הפרק, (149) דהיינו בסוף אמירת ההלל, שמהודו הראשון ועד סוף ההלל פרשה אחת היא מספר תהילים.

וכן היו מנענעים באנא ה' הושיעה נא, דברי בית הלל. (150)

ובית שמאי אומרים: אף באנא ה' הצליחה נא.

מדוע נקטו "תחילה וסוף", היה לתנא לומר הודו ראשון ואחרון, ועל כרחך משמע שהיו מנענעים באותו פסוק עצמו תחילה וסוף [מכתם ומאירי בקושיהו]. ועיין עוד בספר כפות תמרים. ובאופן הנענעים בתפילת הציבור לש"ץ והקהל, ראה תוספות ומה שצינו בדבריהם.

150. ואף שלגבי הודו לה' קחזינו שמצות הנענעים היא בתחילת פרק ובסופו, ואילו אנא ה' הושיעה נא הוא באמצע הפרק, תיקנו חכמים לנענע שם משום דכתיב [דברי הימים א טז]: "אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וכו', הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכו', ואמרו הושיענו אלוהי ישענו וכו'". והיינו שבא הכתוב ללמדנו — היכן "ירננו" — בהלל ונענעים, בהודו לה' ובאנא ה' הושיעה נא, תוספות.

וכעין זה כתב הרא"ש: ואיתא במדרש, לפי שבראש השנה באין לדין ישראל ואומות העולם, ואין יודעים מי יצא זכאי ומי חייב, נתן הקב"ה מצוה זו לישראל שיהיו שמחים בלולביהם כאדם היוצא מלפני השופט זכאי שהוא שמת, והיינו דכתיב ירננו עצי היער, כלומר, ירננו בהודו ובהושיעה נא.

בערוך לנר כתב טעם אחר לנענעים אלו.

המגן אברהם סימן תרנא ס"ק ו מקשה: מדוע הווקק לטעם זה, תיפוק ליה דכל דבר שמברך עליו אוחזו תחילה בימין?!

ותירץ בשני אופנים: א. היא גופא קשיא, מדוע אינו אוחזו את המינין כולן בימין ומברך, ועל זה תירצו, דמלשון הפסוק חזינן שחילק ביניהם, דכתיב: פרי עץ הדר, כפות תמרים [בלא וי"ו החיבור], ואילו לאחר מכן כתיב: וענף עץ עבות וערבי נחל בוי"ו החיבור. לומר לך שיהיו שלושת מינים אלו יחדיו והאתרוג לבדו. ב. כוונת הגמרא להשמיענו שאפילו נוטלו שלא בשעת ברכה כגון בשעת אמירת ההושענות גם כן צריך ליטול את הלולב בימין והאתרוג בשמאל.

149. כן פירש רש"י, שתחילה וסוף היינו הודו שבתחילת הפרק והודו שבסופו. אבל התוספות כתבו בשם יש מפרשים, ש"תחילה וסוף" פירושו שבפסוק הודו לה' היו מנענעים פעמיים — בתחילתו ובסופו. ודחו פירוש זה דלא מסתבר כלל, וטעמם כמו שכתב הרא"ש, דלא מסתבר שיהיו צריכים לנענע פעמיים באותו פסוק.

אולם גדולי המפרשים רצו לקיים פירוש זה מדקדוק לשון המשנה, שאם כפירוש רש"י,

כ]: והניף הכהן אותם על לחם הביכורים וגו' על שני כבשים וגו', ודרשו חכמים שהנפה אחת היא להם. כיצד הוא עושה את התנופה? מניח שתי הלחם על גבי שני הכבשין כשהם חיים⁽¹⁵³⁾ [שכך דרשו: על לחם הביכורים שהוא מונח על שני הכבשים], ומניח ידו תחתיהן ומניף, ומוליך ומביא, מעלה ומוריד, שנאמר [שמות כט]: "אשר הונף ואשר הורם". כלומר, צורת ההנפה היא כדילפינן מפסוק זה, מעלה מטה לפנים ולאחור. והיינו, ד"הורם" משמעו כלפי מעלה, וכיון שאין עלייה בלא הורדה ידעין שצריך להניף כלפי מעלה ולהוריד. ו"הונף" משמע מוליך ומביא. ואף שפסוק זה נאמר לגבי קרבנות המילואים ולא לגבי כבשי עצרת, מכל מקום למדנו ממנו לכל ההנפות כולן.

אמר רבי יוחנן: מוליך ומביא — להראות שעושה המצוה לשמו של מי שהארבע רוחות שלח.⁽¹⁵⁴⁾

אמר רבי עקיבא: צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא.

גמרא:

מקשה הגמרא: נענעו זה שאתה דן בו היכן הוא נעשה, מאן דכר שמייה? כלומר, מי הזכירו שחייבים לעשותו שאתה דן בפרטיו ודיניו?⁽¹⁵¹⁾

מבאר הגמרא: תנא התם אמתניתין דלעיל קאי, דקתני התם: כל לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו, כשר. וכיון ששיעור הלולב נקבע על ידי כך שאפשר לנענע בו משמע שמצותו בנענוע.⁽¹⁵²⁾ ואהא קאמר: היכן מנענעין.

תנן התם: שתי הלחם ושני כבשי עצרת שהוא צריך להניפם יחד, שנאמר [ויקרא כג

153. כן פירש רש"י, שתנופה זו נעשית בכבשי העצרת בעודם חיים. אבל הרמב"ם [תמידין ומוספין פרק ח הלכה יא] נקט, שתנופה זו היא אחר שחיתת הכבשים, בחזה ושוק בלבד. ואף רש"י מודה לכך שהיו מניפין אותם גם אחר שחיתתם כמבואר במנחות דף סב א, אלא דסבר שתנופה זו אינה מהלכות כבשי עצרת, אלא כשאר תנופות שעושים בקרבנות שלמים, ולכן אין צריך להניח עליהם את הלחם בתנופה זו. אבל הרמב"ם סבר שגם תנופה זו מדין כבשי עצרת היא ולא מדין שלמים, ובטעמו ראה ילקוט מפרשים.

154. מפשטות דברי הגמרא נראה שמנענעים לארבע רוחות השמים. אולם יעויין ברא"ש

שכן מצינו בגמרא שני טעמים לנענועים: א. להודות למי שד' רוחות ושמים וארץ שלו, ב. לעצור טללים רעים. ועל כן, בהודו לה' מנענעים מחמת הטעם הראשון, שזהו חלק מההודיה לה' המנהיג את העולם כולו בחסדו, ואילו באנא ה' מנענעים מחמת הטעם השני, שיושיע ה' ויעצור ויעכב טללים רעים ושאר פורענויות.

151. ויתירה מזו, הא קיימא לן דמיד שהגביהו יצא ידי חובתו, ואם כן היכן מצינו דין נענוע שאתה דן בדיניו? [על פי מאירי].

152. בגדר מצות הנענועים אי הו מדאורייתא או מדרבנן, ראה ילקוט מפרשים.

מעלה ומוריד — להראות שעושה כן למי שהשמים והארץ שלו.

במערבא מתנו הכי: אמר רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מוליך ומביא, כדי לעצור רוחות רעות.

מעלה ומוריד, כדי לעצור טללים רעים.

אמר רבי יוסי בר אבין, ואיתימא רבי יוסי בר זבילא: מזה שאמר רבי יוסי שתנופה עוצרת רוחות רעות וטללים רעים, זאת אומרת:

א-פ"ז שירי מצוה, דהיינו מצוות שהן שיריים שאינן עיקר לעכב את הכפרה, אפילו הכי חשובות הן ומעכבין את הפורענות. שהרי תנופה שירי מצוה היא, שאינה מעכבת בקרבן כמבואר ביומא דף ה א, ואף על פי כן היא עוצרת רוחות וטללים רעים.

ואמר רבא: וכן עושה את הנענועים בלולב כמו תנופה, והיינו שמוליך ומביא מעלה

ומוריד.

רב אחא בר יעקב הוה ממטי ליה ומייתי ליה, [כלומר, היה מוליך ומביא את הלולב]. אמר: דין זה הלולב גירא בעיניה דסטנא [כחץ בעיני השטן], שרואה בעיניו שאינו יכול לנתק מעלינו עול מצוות.

אמרו: ולא מלתא היא לומר כן, משום דכאשר אמרין הכי, אתי השטן לאיגרווי ביה, וימסור עצמו להשיאנו לחטוא ולעבור על מצוות ה' יתברך.

מתניתין:

מי שבא בדרך, ובשעה שהתפלל תפילת שחרית לא היה בידו לולב ליטול, לכשיכנס לביתו אם שכח ולא נטל לולבו מיד קודם סעודתו, יפסיק מאכילתו ויטול על שלחנו. כלומר, בתוך סעודתו. לא נטל לולב שחרית, יטול בין הערביים, לפי שכל היום כשר למצות לולב.

לארבע קצוות כעין שתי וערב. אבל אם מוליך לארבע רוחות ומעלה מטה נמצא שהביא לו קצוות.

ובכפות תמרים כתב, שמחלוקת זו תלויה בטעם הנענועים. שלטעם ראשון שאמרו בגמרא, שהנענוע הוא בכדי להודות ולהלל למי שהעולם שלו, די לנענע לשתי רוחות וכמו שביאר הריטב"א, שבזה כבר נודע שהקב"ה מנהיג את העולם כולו. אבל להטעם השני, שעל ידי הנענועים עוצרים טללים רעים, יש לומר שצריך לנענע לכל ד' רוחות העולם.

אופן הנענועים האם הוא על ידי כסכוס העלים או בהולכה והבאה בלבד, ראה ילקוט מפרשים.

שהביא מבעל העיטור שכתב שהעושה כן "דעת חיצוני" הוא. וכן כתב הריטב"א, שמנהג רבותיו היה להוליך לשתי רוחות העולם בלבד, שדי בכך לידע ולהודיע שהקב"ה מנהיג את העולם כולו, שהרי מי ששולט בשתי רוחות שולט גם בשאר. אולם הרא"ש עצמו כתב, שהעולם לא נהגו כן, אלא מוליכים אותו לארבע רוחות העולם, ומנהג כשר הוא, ד"האם קצרה ימינו להודות לה' שארבע רוחות שלו"?

והוסיף, כי מי שהנהיג להוליך לב' רוחות בלבד סבר שאם מוליך לארבע רוחות נראה הדבר כשתי וערב, אולם האמת היא להיפך, שאם מוליך לשתי רוחות נראה כשתי וערב, שהרי מלבד זה גם מעלה ומוריד ונמצא שמביא